

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА**

ДЕМ'ЯНЕНКО КАТЕРИНА АНАТОЛІВНА

УДК 338.242.2 : 502.175]: 664.14 (043.3)

**ЕКОЛОГІЧНИЙ МЕНЕДЖМЕНТ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ
КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ**

**Спеціальність 08.00.04 – економіка та управління
підприємствами (за видами економічної
діяльності)**

**АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата економічних наук**

Київ – 2018

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі екологічного менеджменту та підприємництва економічного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка Міністерства освіти і науки України.

Науковий керівник: доктор економічних наук, професор
КУПАЛОВА Галина Іванівна,
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка,
завідувач кафедри екологічного
менеджменту та підприємництва

Офіційні опоненти: доктор економічних наук, професор
ТАРАСЕНКО Ірина Олексіївна,
Київський національний університет
технологій та дизайну,
завідувач кафедри фінансів та
фінансово-економічної безпеки

кандидат економічних наук,
ЧЕСНІК Наталія Миколаївна,
Вінницький коледж Національного
університету харчових технологій,
викладач економічних дисциплін

Захист відбудеться 6 грудня 2018 р. о 14⁰⁰ на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.001.12 Київського національного університету імені Тараса Шевченка за адресою: 03022, м. Київ, вул. Васильківська, 90-А, аудиторія 203.

З дисертацією можна ознайомитись у Науковій бібліотеці імені М. Максимовича Київського національного університету імені Тараса Шевченка за адресою: 01033, м. Київ, вул. Володимирська, 58, зал № 12.

Автореферат розісланий 5 листопада 2018 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

О. Л. Каніщенко

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Світові інтеграційні економічні процеси, перехід розвинених країн до економіки сталого розвитку спричиняють суттєве посилення конкуренції виробників на національних і міжнародних ринках і спонукають їх до пошуку нових шляхів підвищення конкурентоспроможності. Це актуалізує проблеми врахування екологічної складової в оцінці ефективності діяльності, конкурентоспроможності підприємств та впровадження екологічного менеджменту в базові галузі промисловості.

Харчова промисловість займає одне з провідних місць у галузевій структурі України. Тут виробляється понад 20% всієї продукції, що виготовляється в Україні, і зайнято більше 12% працездатного населення. Кондитерська промисловість – одна з найбільш розвинених галузей харчової промисловості, загальний обсяг виробництва підприємств якої складає понад 1 млн т продукції у рік, що дозволяє повністю забезпечити потреби внутрішнього ринку та бути експортоорієнтованою (продукція поставляється у більш як 50 країн світу). Саме тому, впровадження та удосконалення системи екологічного менеджменту дозволить підвищити конкурентоспроможність даної галузі не лише на національному, а і на міжнародних ринках і сприятиме реалізації концепції сталого розвитку в Україні.

Різноманітні аспекти конкурентоспроможності, в тому числі в умовах сталого розвитку, розглядаються в роботах багатьох іноземних та українських дослідників, зокрема: М. Портера, Р. Фатхутдінова, П. Друкера, В. Базилевича, О. Жилінської, В. Балана, О. Черняка, А. Старостіної, О. Каніщенко, О. Єранкіна, О. Лабурцевої, Г. Філюк, С. Бурлуцької, О. Янкового, В. Павлова, В. Петруні та інших. Питанням екологічного менеджменту та екологізації виробництва в контексті сталого розвитку відводиться важливе місце у працях І. Белмане, К. Далхаммар, Г. Купалової, О. Грішнєвої, І. Тарасенко, Ю. Добуша, Л. Кожушко, Н. Чеснік та інших.

Незважаючи на значну кількість наукових праць, нині досліджені окремі аспекти впровадження екологічного менеджменту, формування конкурентоспроможності, механізм оцінки впливу деяких факторів на конкурентоспроможність підприємств та формування конкурентних переваг. Тому існує нагальна необхідність вивчення, узагальнення досвіду, розробки теоретичних і практичних положень щодо удосконалення екологічного менеджменту та підвищення конкурентоспроможності кондитерських підприємств. Важливість теоретичної і практичної значимості вказаних питань визначили актуальність і вибір теми дисертаційної роботи.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційну роботу виконано згідно з планом наукових досліджень економічного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Вона є складовою теми «Розробка основних положень Концепції системної модернізації економіки України на засадах сталого соціально-економічного розвитку» № 11 БФ 040-01 (номер державної реєстрації

0111U006456), підрозділ «Пріоритетні напрями державної політики охорони довкілля». Внесок автора полягає у формулюванні пропозицій щодо ідентифікації та оцінювання впливу екологічних аспектів на конкурентоспроможність та впровадження екологічного менеджменту в діяльність кондитерських підприємств.

Мета і завдання дослідження. Метою дисертаційної роботи є удосконалення теоретичних положень і розробка практичних рекомендацій щодо впровадження ефективного екологічного менеджменту в діяльність кондитерських підприємств для підвищення їх конкурентоспроможності на вітчизняному і міжнародному ринках та реалізації концепції сталого розвитку в Україні. Для досягнення поставленої мети в дисертації визначені та вирішені такі наукові і практичні завдання:

- поглибити теоретичні підходи щодо трактування сутності екологічного менеджменту підприємств як чинника підвищення їх конкурентоспроможності;
- визначити основні нормативно-правові інструменти екологічного менеджменту з урахуванням передового вітчизняного та зарубіжного досвіду;
- розробити інструментарій оцінювання ефективності екологічного менеджменту для забезпечення конкурентоспроможності підприємства;
- виявити тенденції розвитку та екологічні наслідки діяльності підприємств кондитерської галузі;
- визначити вплив екологічного менеджменту на конкурентоспроможність підприємств кондитерської галузі;
- запропонувати показники оцінки ефективності екологічного менеджменту з урахуванням екологічних аспектів діяльності підприємств кондитерської галузі;
- сформулювати пропозиції щодо удосконалення інструментів нормативно-правового забезпечення системи екологічного менеджменту в Україні;
- обґрунтувати необхідність та виділити основні напрями підвищення екологічної відповідальності вітчизняних кондитерських підприємств;
- визначити шляхи підвищення ефективності екологічного менеджменту та підвищення конкурентоспроможності підприємств кондитерської галузі.

Об'єктом дослідження є ринкова діяльність підприємств кондитерської галузі України.

Предметом дослідження виступають теоретичні положення і прикладні аспекти щодо впровадження екологічного менеджменту в діяльність кондитерських підприємств для забезпечення їх конкурентоспроможності.

Методи дослідження. Теоретичною та методичною базою дисертаційної роботи є сукупність загальнонаукових і спеціальних методів пізнання досліджуваних явищ і процесів. Для аналізу й оцінки закономірностей і тенденцій екологічного менеджменту кондитерських підприємств використано статистико-економічні методи дослідження: індукція, дедукція, аналіз, синтез,

графоаналітичний та соціологічний. Для оцінки впливу екологічного менеджменту на конкурентоспроможність кондитерських підприємств застосовано метод панельних регресій, для виявлення коефіцієнтів вагомості економічних та екологічних аспектів конкурентоспроможності – експертний метод. Аналіз та оцінювання ефективності екологічного менеджменту кондитерських підприємств здійснювалися із застосуванням порівняння та групування. Логічний метод використано для визначення пріоритетних напрямів удосконалення екологічної політики підприємств; табличний і графічний методи для вивчення динаміки обсягу та асортименту виробництва продукції. Моделювання впливу екологічних аспектів на конкурентоспроможність кондитерських підприємств, економічні результати діяльності кондитерських підприємств здійснено за допомогою кореляційно-регресійного аналізу.

Інформаційною базою проведення дослідження були: матеріали нормативних документів державних органів; статистичні дані Державної служби статистики України; статистичні та аналітичні матеріали агенцій ООН, матеріали фінансової і статистичної звітності підприємств, міжнародних консалтингових і дослідницьких організацій, наукові публікації вітчизняних і зарубіжних учених, ресурси Інтернет, результати експертного опитування, особисті розрахунки автора.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у вирішенні актуального науково-практичного завдання – поглиблення теоретичних підходів та розробка практичних рекомендацій щодо впровадження ефективного екологічного менеджменту на кондитерських підприємствах для підвищення їх конкурентоспроможності на міжнародному та вітчизняному ринках. Найсуттєвіші теоретичні і практичні результати, які характеризують новизну дослідження й особистий внесок автора, полягають у наступному:

удосконалено:

- систему оцінювання впливу екологічного менеджменту на конкурентоспроможність кондитерських підприємств, яка дозволяє врахувати не лише сукупність економічних характеристик, таких як: сукупні зобов'язання, рентабельність активів і власного капіталу, собівартість продукції, чистий прибуток підприємства, а й екологічних: викиди речовин в атмосферне повітря, відходи виробництва, штрафи за порушення у сфері довкілля, витрати на превентивні заходи щодо зменшення негативного впливу виробництва на природне середовище. Запропоновані підходи дозволять підприємствам визначити їх конкурентні переваги в ході реалізації екологічної політики, а також виявити вплив екологічних факторів на конкурентоспроможність підприємств;
- концептуальні положення щодо забезпечення функціонування екологічного менеджменту на кондитерських підприємствах, які передбачають: розробку екологічної політики на підставі проведення екологічного моніторингу; виявлення найвагоміших екологічних аспектів, оцінювання їх впливу на збереження довкілля та виробництво екологічно

чистої продукції; оцінювання екологічних факторів, їх впливу на соціальну та екологічну відповідальність і загальну конкурентоспроможність, що відмінні від підходів, висвітлених у наукових працях А. Кулешової, С. Оборської, Т. Зайчук та ін. Це дасть змогу підприємствам оцінювати і враховувати ефект екологічних аспектів у загальній конкурентоспроможності, оптимізувати виробничі процеси з урахуванням цілей сталого розвитку та екологічної ефективності;

- методичні підходи щодо визначення вагомості найбільш значимих екологічних аспектів та їх впливу на загальну конкурентоспроможність, що, на відміну від здійснюваних нині в Україні виробничих процесів, орієнтованих лише на економічну ефективність та зростання обсягів внутрішнього ринку, сприятиме зміцненню конкурентних позицій кондитерських підприємств як на внутрішньому, так і зовнішніх ринках;
- модель впровадження системи екологічного менеджменту (СЕМ) на кондитерських підприємствах України шляхом урахування міжнародних стандартів, екологічних аспектів та особливостей функціонування кондитерських підприємств у частині підвищення рівня екологічної безпеки, відповідності її вимогам концепції сталого розвитку. Модель включає: аналіз екологічних аспектів, розробку екологічної політики, формування бюджету витрат на впровадження СЕМ і пошук джерел фінансування, впровадження СЕМ, навчання персоналу, закупівлю обладнання, екологічний аудит та інші. Це дає змогу розробити і впровадити заходи із екологізації виробничих процесів та виробництва загалом;

набули подальшого розвитку:

- трактування поняття “екологічний менеджмент” – це свідомий вплив суб’єктів управління на діяльність підприємств, спрямований не лише на виробництво продукції, що склалося традиційно, а й на захист довкілля, що забезпечить формування конкурентних переваг підприємств з урахуванням екологічного фактора, а також підвищення екологічної безпеки виробництва;
- класифікація принципів екологічного менеджменту кондитерських підприємств за рахунок об’єднання їх у такі групи: загальні (державницький підхід, єдиноначальність, науковість, комплексність, системність), економічні (зацікавленість, стратегічність, оптимальність, прогресивність, ефективність) та екологічні (оперативність, пріоритетність екологічних і соціальних цілей, відповідальність, безперервність, своєчасність), що дозволить диференційовано використовувати їх з урахуванням специфіки виробництва, оперативно реагувати на виклики зовнішнього середовища підвищити соціальну, екологічну відповідальність цих підприємств;
- основні практичні підходи до удосконалення регулювання екологічного менеджменту на кондитерських підприємствах у частині адаптації окремих стандартів на міжнародному, національному та локальному рівнях, що

дозволить підприємствам комплексно оцінювати власну екологічну конкурентоспроможність для прийняття зважених управлінських рішень.

Практичне значення одержаних результатів полягає у тому, що вони формують теоретичну базу для дослідження й практичного розв'язання проблем підвищення ефективності екологічного менеджменту на кондитерських підприємствах, а також сприяють впровадженню ресурсоощадливих технологій, покращенню екологічної політики, і підвищенню екологічної відповідальності кондитерських підприємств. Пропозиції щодо удосконалення нормативно-правових, організаційних, фінансових інструментів екологічного менеджменту кондитерських підприємств, впровадження екологічно ефективних технологій та встановлення нормативів викидів у атмосферне повітря використані Міністерством екології та природних ресурсів України при розробленні регіональних Програм та концепцій розвитку регіонів, а також у наданні консультаційних послуг товаровиробникам кондитерської галузі (довідка № 0023739 від 14.04.2017 р.). Теоретичні, методичні та науково-прикладні результати дослідження використано ПрАТ "Кондитерська фабрика "А.В.К." м. Дніпропетровськ (довідка № 01/1097 від 14.04.2017 р.).

Основні науково-методичні положення дисертаційної роботи використовуються кафедрою екологічного менеджменту та підприємництва економічного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка у навчальному процесі при викладанні курсів «Екологічний менеджмент» та «Сучасні технології зеленого бізнесу», підготовці дипломних робіт і доповідей студентів на наукових конференціях (довідка № 013/570 від 15.12.2017 р.).

Особистий внесок здобувача. Наукові положення, теоретичні підходи, розробки, висновки та рекомендації, які виносяться на захист, отримані здобувачем самостійно на основі проведеного наукового дослідження та є авторським здобутком. Усі наукові праці опубліковані одноосібно.

Апробація результатів дисертації. Головні наукові результати та висновки дисертації доповідалися та обговорювалися на 6 міжнародних і всеукраїнських науково-практичних конференціях, а саме: Міжнародній науково-практичній конференції «Перспективи сталого розвитку економіки: національний та регіональний аспекти» (м. Дніпропетровськ, квітень 2015 р.); III Міжнародній науково-практичній конференції «Структурні трансформації національних економік в глобальному вимірі» (м. Миколаїв, квітень 2015 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Сучасні міжнародні економічні відносини: проблеми та розвиток» (м. Одеса, жовтень 2015 р.); Міжнародній науково-практичній молодіжній конференції «Розвиток економіки України та інших країн в умовах інтеграційних процесів» (м. Київ, квітень 2016 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Зелений бізнес: життя заради майбутнього» (м. Київ, квітень 2016 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Глобальные вызовы современному обществу в XXI веке: новые

возможности, перспективы развития, стратегия действий» (м. Караганда, Казахстан, жовтень 2016 р.).

Публікації. За результатами наукового дослідження опубліковано 14 наукових праць, що відображають основний зміст дисертації, загальним обсягом 5,82 д. а., в тому числі 6 статей у наукових фахових виданнях, визначених переліком ДАК України (обсягом 3,59 д. а.), 2 статті у виданнях інших держав (1,13 д. а.), 6 тез доповідей на конференціях (1,1 д. а.).

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел і додатків. Загальний обсяг дисертації становить 291 сторінка друкованого тексту. Основний зміст викладено на 203 сторінках тексту, який містить 42 таблиці на 28 сторінках і 42 рисунки на 17 сторінках. Робота має 10 додатків, розміщених на 67 сторінках. Список використаних джерел налічує 206 найменувань і викладений на 21 сторінці.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЙНОЇ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми, визначено об'єкт і предмет дослідження, сформульовано мету та завдання дисертації, наведено перелік використаних методів; висвітлено наукову новизну одержаних результатів, їх теоретичну та практичну значущість; розкрито особистий внесок автора, наведено дані про апробацію та публікації результатів дисертації.

У першому розділі **«Теоретичні основи дослідження екологічного менеджменту в підвищенні конкурентоспроможності підприємств»** досліджено сутність екологічного менеджменту та його роль у забезпеченні конкурентоспроможності підприємств, визначено основні нормативні інструменти регулювання екологічного менеджменту з урахуванням вітчизняного і зарубіжного досвіду, систематизовано інструментарій оцінювання ефективності екологічного менеджменту та його впливу на конкурентоспроможність підприємств.

Теоретичною базою формування та впровадження екологічного менеджменту є концепція сталого розвитку, що отримала світове схвалення і покладена в основу стратегічного розвитку економіки України. Виділено такі історичні етапи розвитку екологічного менеджменту: ранній (початковий), який характеризується вибірковістю екологічних заходів; перехідний (проміжний), якому властиве більш жорстке регулювання екологічних питань; сучасний, який визначає екологічні питання пріоритетними у здійсненні виробничої діяльності.

Екологічний менеджмент тісно пов'язаний із конкурентоспроможністю підприємств, оскільки екологічний та економічний ефекти мають визначальний вплив на підвищення рівня конкурентоспроможності підприємств. Досягнення цілей екологічного менеджменту сприяє формуванню конкурентних переваг. Економічна ефективність впровадження екологічно чистих технологій визначається, насамперед, величиною економії витрат на електроенергію та природні ресурси. Підвищення ефективності

виробництва безпосередньо пов'язано з раціональнішим використанням ресурсів шляхом екологізації виробництва, розвитку екологічно орієнтованих підприємств, мінімізації негативного впливу на довкілля (рис.1).

Рис. 1. Цілі і зв'язок екологічного менеджменту та конкурентоспроможності підприємств

Джерело: сформовано автором.

Ґрунтуючись на основних положеннях та цілях концепції сталого розвитку визначено складові екологічного менеджменту, які сприяють ресурсозберігаючому виробництву, споживанню та гідному рівню життя – економічна (розвиток виробництва та ефективність діяльності), екологічна (екологічна модернізація виробництва, збереження довкілля і поліпшення умов життєдіяльності) та соціальна (підвищення безпеки виробництва, покращення умов праці, соціальна відповідальність). Їх ефективне поєднання сприяє отриманню кондитерськими підприємствами додаткових конкурентних переваг і зростанню екологічної конкурентоспроможності в сучасних умовах розвитку економічних систем. Впровадження екологічного менеджменту потребує регулювання за допомогою таких інструментів як економіко-

екологічне нормування, екологічний аудит, екологічний контролінг та екологічне ліцензування.

Складовими системи екологічного менеджменту відповідно до міжнародних стандартів є першочергове формування екологічної політики, планування, впровадження, контроль, аналіз з боку керівництва і поступове покращення. У результаті проведеного аналізу елементів системи екологічного менеджменту підприємств, а також зарубіжного досвіду його функціонування запропоновано модель екологічного менеджменту кондитерських підприємств (рис. 2).

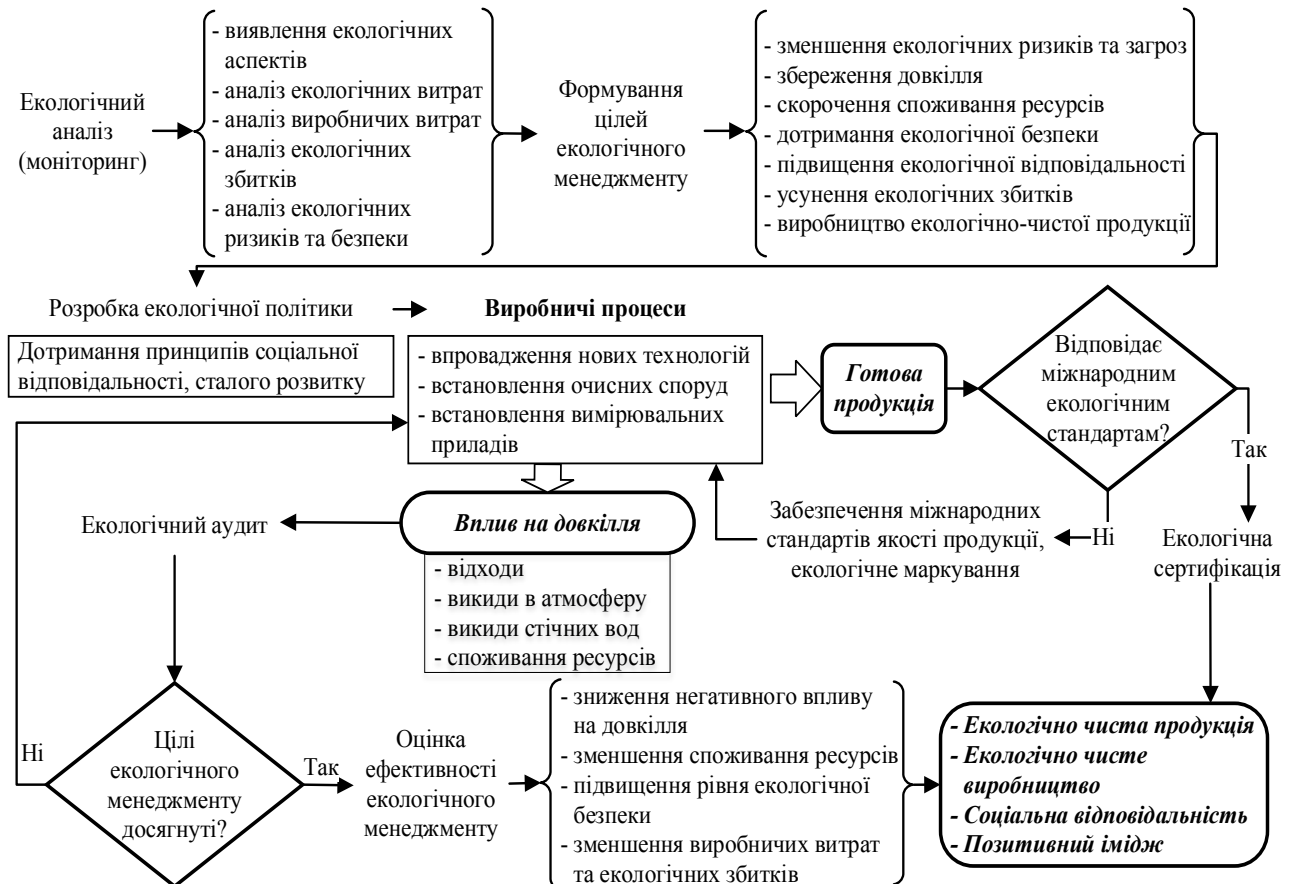

Рис. 2. Модель функціонування екологічного менеджменту кондитерських підприємств України

Джерело: розроблено автором.

Оцінювання результативності екологічного менеджменту потребує аналізу ефективності екологічних витрат, зменшення антропогенного впливу підприємств, збільшення виробництва екологічно чистої продукції, проведення екологічного аудиту та екологічної сертифікації. Універсальними показниками є: значимість екологічних аспектів, еколого-економічна ефективність виробництва, рівень конкурентоспроможності підприємств з урахуванням екологічного фактора. За результатами дослідження аргументовано необхідність запровадження моделі оцінювання впливу екологічного менеджменту на конкурентоспроможність кондитерських підприємств на принципах сталого розвитку, в якій враховано сукупність

економічних та екологічних характеристик. Запропоновано також модель оцінювання конкурентоспроможності підприємств з урахуванням екологічного фактору, яка передбачає визначення та оцінювання вагомих екологічних аспектів діяльності, співставлення їх впливу на основні економічних показників діяльності, а також оцінювання впливу екологічних факторів на конкурентоспроможність кондитерських підприємств, яка ґрунтується на принципах сталого розвитку.

У другому розділі «Система екологічного менеджменту на кондитерських підприємствах України» проаналізовано сучасні тенденції розвитку та екологічні наслідки діяльності кондитерських підприємств України, оцінено вплив екологічного менеджменту на їх конкурентоспроможність, запропоновано методичний підхід до оцінювання ефективності екологічного менеджменту з урахуванням специфіки діяльності цих підприємств.

Основними тенденціями зміни обсягів виробництва та споживання кондитерських виробів є постійне зростання обсягів виробництва основних учасників ринку, обсягів експорту кондитерської продукції і водночас - зменшення обсягів споживання через падіння реальних доходів населення. Проаналізовано динаміку викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря за видами основними кондитерськими підприємствами в Україні за 2012-2016 рр., в результаті чого визначено структуру і темпи зростання основних елементів у загальному обсязі викидів по окремих групах (рис. 3).

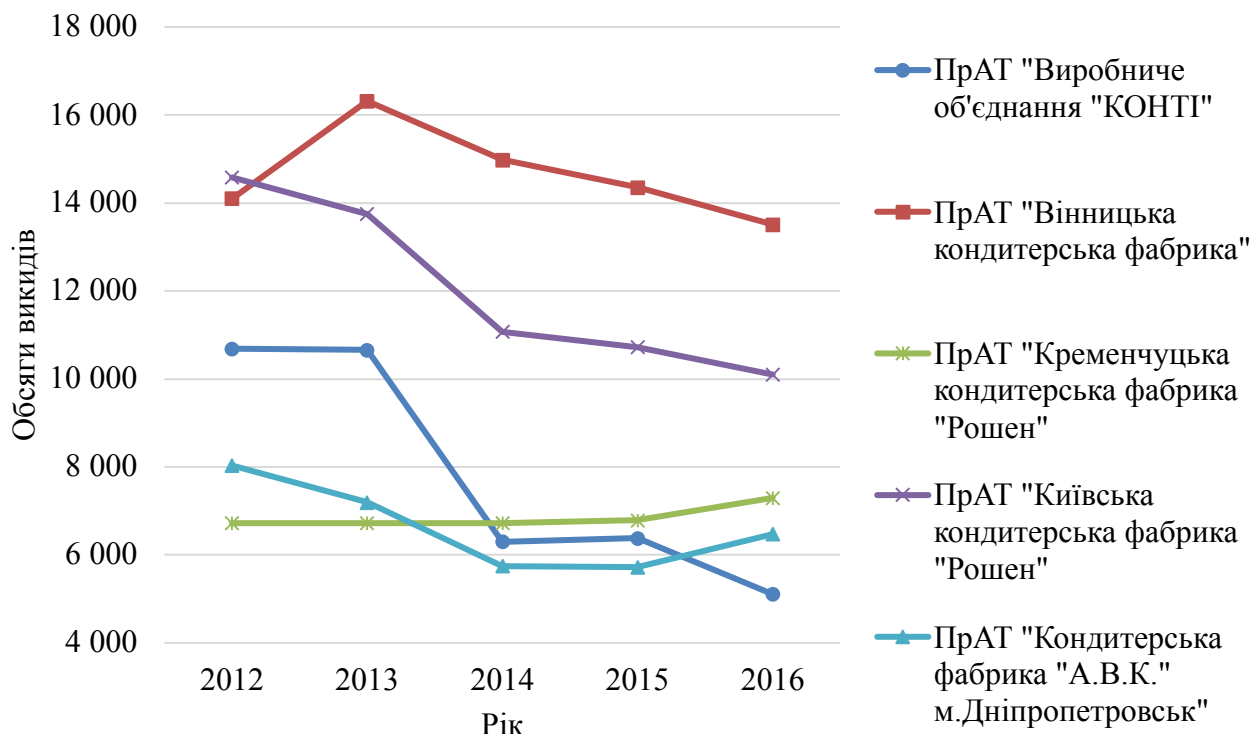

Рис. 3. Динаміка обсягу викидів вуглецю діоксиду в атмосферне повітря основними кондитерськими підприємствами в Україні у 2012-2016 рр., т

Джерело: сформовано автором за матеріалами статистичної звітності підприємств.

Запропоновано оцінювати вплив екологічних факторів на конкурентоспроможність кондитерських підприємств через встановлення вагомих для кондитерських підприємств екологічних аспектів, таких як викиди речовин в атмосферне повітря та відходи виробництва. Рівень конкурентоспроможності підприємств з урахуванням екологічного фактору у 2012-2016 рр., розраховано з використанням сукупності економічних і екологічних характеристик, які обрані за вагомістю впливу кожного з них. При цьому оцінювання впливу екологічного менеджменту на конкурентоспроможність досліджуваних підприємств здійснено за допомогою побудови радарів конкурентоспроможності. Результати комплексного аналізу рівня конкурентоспроможності кондитерських підприємств з урахуванням екологічного фактору зображено на рис. 4.

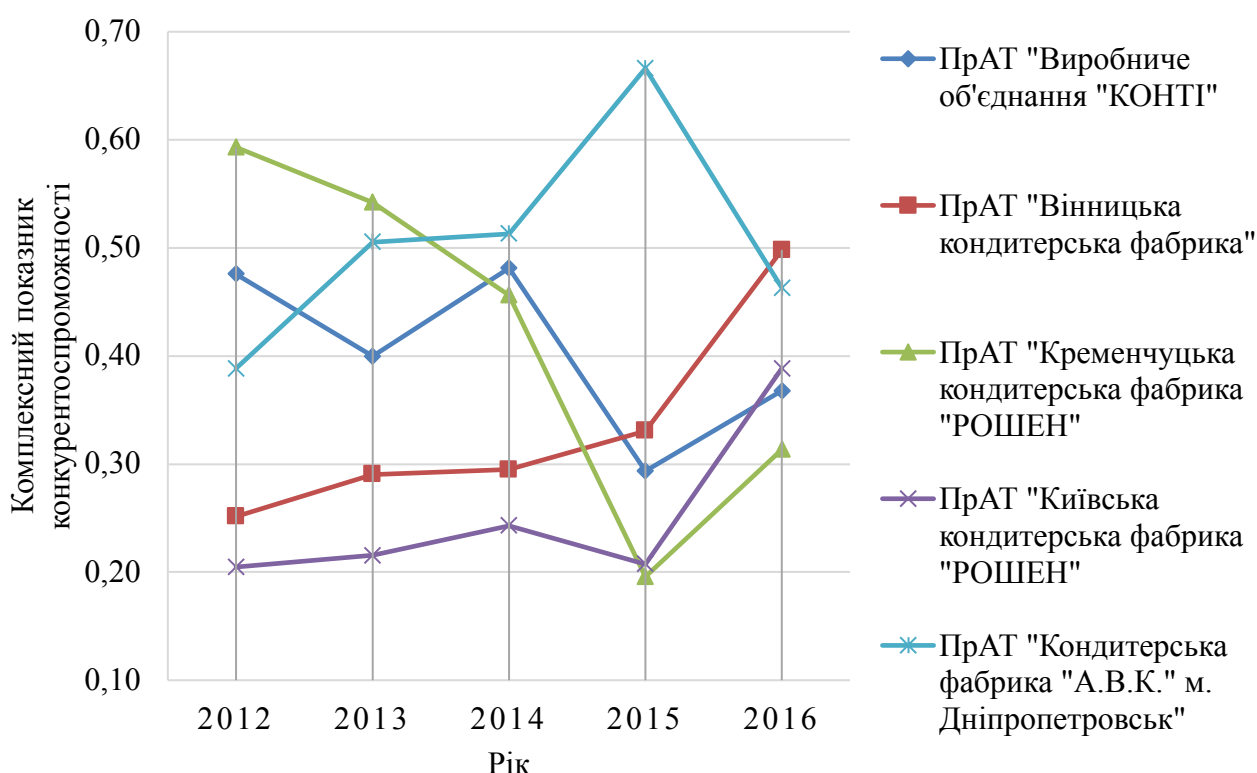

Рис. 4. Динаміка рівня конкурентоспроможності кондитерських підприємств України з урахуванням екологічного фактору, 2012-2016 рр.

Джерело: розраховано автором за даними статистичної та фінансової звітності підприємств.

В останні роки спостерігаються значні зміни в конкурентних позиціях виробників кондитерської продукції в Україні. Так, якщо у 2012-2013 рр. найвищий рівень конкурентоспроможності з урахуванням екологічного фактору мало ПрАТ «Кременчуцька кондитерська фабрика «Рошен», то у 2016 р. воно опинилося на останньому місці, а в лідери вийшло ПрАТ «Вінницька кондитерська фабрика». Така варіація рівня конкурентоспроможності спричинена зниженням сукупної частки ринку, яку займають досліджувані підприємства, кризовими явищами в кондитерській

галузі та збільшенням вагомих екологічних аспектів (викиди в атмосферне повітря, відходи виробництва та інші). Структурна схема оцінювання зв'язку екологічного менеджменту та конкурентоспроможності підприємств представлена на рис. 5.

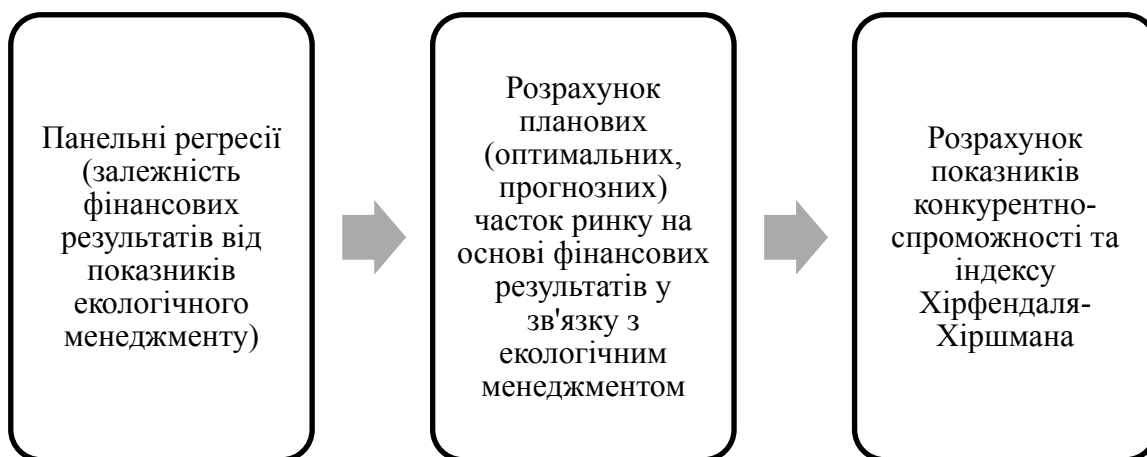

Рис. 5. Структурна схема оцінювання зв'язку екологічного менеджменту із конкурентоспроможністю підприємств кондитерської галузі
Джерело: Розроблено автором.

За результатами проведених досліджень виявлено вплив екологічного менеджменту на конкурентоспроможність підприємств. Побудована модель панельної регресії для чистого прибутку досліджуваних підприємств, яка доводить статистичну та економічну наявність функціональної залежності між екологічним менеджментом та фінансовими результатами діяльності. Основним резервом збільшення чистого прибутку досліджуваних підприємств, як одного із ключових показників конкурентоспроможності, є скорочення виробничих відходів. Так, наприклад, збільшення обсягу накопичення відходів групи 6000.2.9.04 на 1 т призводить до зменшення чистого прибутку на 22,7 тис. грн. Вплив екологічної складової на зростання прибутків і рентабельності підприємств, а також вплив цих характеристик на зміну частки ринку та конкурентоспроможності визначено за допомогою регресійного аналізу ефективності системи екоменеджменту.

У третьому розділі **«Удосконалення системи екологічного менеджменту і підвищення конкурентоспроможності кондитерських підприємств України»** проаналізовано галузеві аспекти державного та інституційного регулювання екологічного менеджменту, виявлено головні проблеми формування екологічної політики та запропоновані шляхи їх вирішення в контексті сталого розвитку з метою підвищення екологічної відповідальності кондитерських підприємств, запропоновано напрями забезпечення ефективного екоменеджменту та підвищення конкурентоспроможності підприємств кондитерської галузі.

Головним інститутом регулювання екологічних процесів у сучасних умовах є держава, яка здійснює контроль через політику екологічного оподаткування шляхом встановлення екологічних податків і штрафів.

Результати аналізу витрат кондитерських підприємств, свідчать що на відміну від світових тенденцій в Україні відбувається постійне зростання витрат по сплаті екологічних податків (рис. 6).

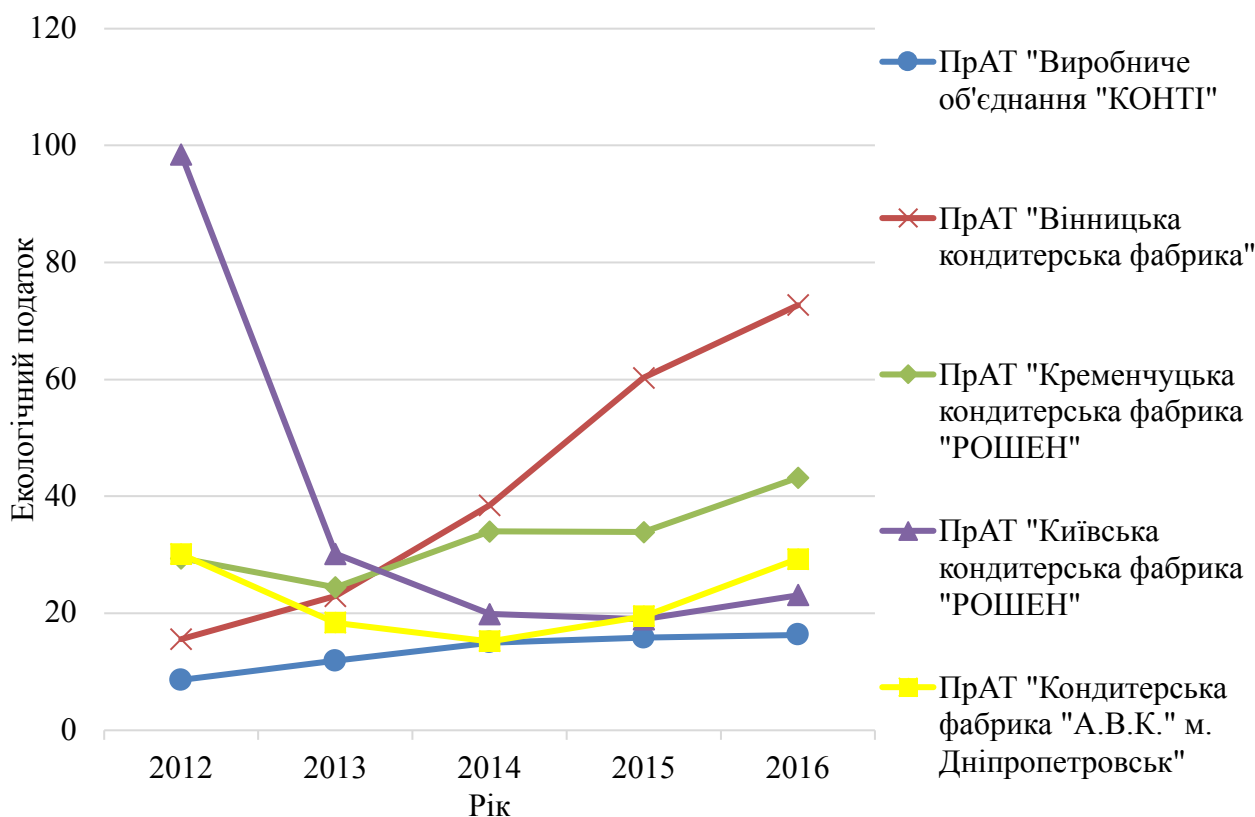

Рис. 6. Динаміка сплати екологічних податків кондитерськими підприємствами України в 2012-2016 рр., тис. грн

Джерело: складено автором за даними статистичної звітності підприємств.

Запропоновано заходи із вдосконалення нормативно-правового регулювання, а саме: щоквартально на основі статистичних спостережень здійснювати моніторинг кондитерських підприємств за показниками екологічних витрат, податків, викидів, відходів; на підставі результатів визначати вагомість екологічних аспектів і встановлювати обсяг реінвестицій в екологічний менеджмент; контролювати цільове використання коштів, звільнених від оподаткування, для впровадження екологічно чистих технологій; збільшити розмір екологічних штрафів, бо нині підприємствам простіше сплатити незначний штраф, ніж вкласти кошти в екологічні проекти; стимулювати зменшення антропогенного впливу виробництва через звільнення від оподаткування частини прибутку, якщо спостерігається позитивний результат у значущості екологічних аспектів. Система стимулювання має бути розрахована на кілька років (бажано на два) для забезпечення максимально стислих термінів проведення екологізації виробництва.

З метою оцінювання екологічної відповідальності вітчизняних кондитерських підприємств зроблено аналіз їх екологічних витрат. Найбільшу питому вагу посіли витрати на очищення димових і відпрацьованих газів, вентиляційних викидів, запобігання утворенню забруднюючих речовин, що викидаються в атмосферне повітря, а також очищення зворотних вод і систем каналізації. Для підвищення екологічної відповідальності запропоновано оцінювати вагомість екологічних аспектів за трьома напрямками: 1) вплив на довкілля; 2) вимоги заінтересованих сторін; 3) вимоги законодавства та інших органів управління. З метою оптимізації розроблено модель впровадження систем екологічного менеджменту на кондитерських підприємствах України (рис. 7).

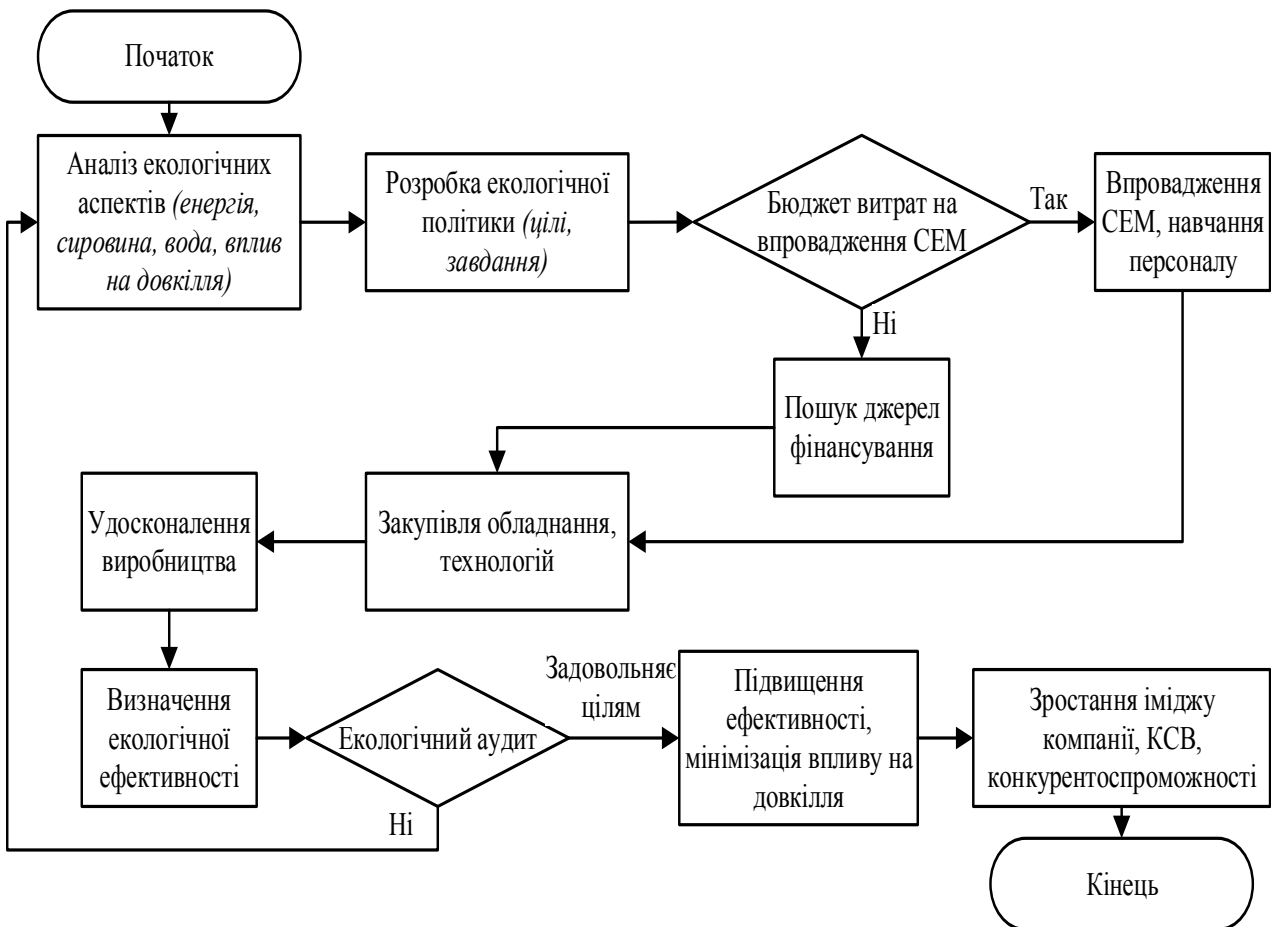

Рис. 7. Модель впровадження систем екологічного менеджменту на кондитерських підприємствах України

Джерело: розроблено автором.

На основі виконаного нами аналізу ефективності екологічних та економічних чинників конкурентоспроможності кондитерських підприємств визначено такі напрями забезпечення ефективного екоменеджменту та підвищення конкурентоспроможності вітчизняних кондитерських підприємств у сучасних умовах господарювання:

- екологізація виробництва відповідно до міжнародних стандартів;

- усунення (мінімізація) негативного впливу на довкілля через ідентифікацію та контроль екологічних аспектів підприємства;
- здійснення екологічного моніторингу та аудиту задля зменшення екологічних ризиків;
- зменшення ресурсоємності та підвищення ефективності виробництва;
- підвищення соціальної відповідальності шляхом дотримання екологічних, економічних та соціальних принципів реалізації екологічного менеджменту на підприємствах.

Реалізація запропонованих заходів щодо впровадження системи екологічного менеджменту на кондитерських підприємствах України сприятимуть підвищенню їх конкурентоспроможності та досягненню економічного, екологічного та соціального ефектів відповідно до цілей сталого розвитку.

ВИСНОВКИ

У дисертаційній роботі здійснено теоретичне обґрунтування й запропоновано нове вирішення науково-прикладного завдання поглиблення теоретичних положень і прикладних аспектів впровадження системи ефективного екологічного менеджменту на підприємствах кондитерської галузі та розробки методичного інструментарію оцінювання впливу екологічного менеджменту на конкурентоспроможність, що аргументують такі висновки:

1. Екологічний менеджмент виступає органічною складовою загальної системи менеджменту, яка спрямована на формування і реалізацію екологічної політики підприємства для підвищення екологічної, економічної і соціальної ефективності господарської діяльності з метою досягнення сталого розвитку. При цьому сталий розвиток розглядається як першооснова, яка визначає головну мету впровадження екологічного менеджменту, і лише потім досягнення конкурентоспроможності підприємства, зокрема й екологічної. Результати проведеного ретроспективного аналізу дали змогу виділити такі етапи розвитку екологічного менеджменту – початковий (характерна відсутність законодавчо регламентованих норм і нормативів екологічної безпеки), перехідний (прийняття нормативно-правових актів з регламентації екологічної безпеки виробництва) та сучасний (пріоритетність впровадження системи екологічного менеджменту).

2. Основними нормативно-правовими інструментами екологічного менеджменту є: економіко-екологічне нормування; екологічний аудит; екологічний контролінг; екологічне ліцензування. Їх структуровано за різними рівнями з урахуванням вітчизняного та зарубіжного досвіду (міжнародний, національний, локальний), в тому числі з урахуванням рівня міжнародних організацій, а також за різними напрямками та галуззю використання (базові, супровідні та інші стандарти). Для впровадження екологічного менеджменту і визначення його впливу на конкурентоспроможність підприємства досліджено та систематизовано принципи екологічного менеджменту. Це дає змогу

диференційовано використовувати їх з урахуванням специфіки виробництва, оперативно реагувати на виклики зовнішнього середовища підвищити соціальну, екологічну відповідальність цих підприємств.

3. Систематизовано існуючий інструментарій та запропоновано модель функціонування екологічного менеджменту, яка включає екологічний моніторинг, екологічну політику, оцінювання виробничих процесів, екологічну сертифікацію та екологічний аудит. Використання моделі сприятиме впровадженню екологічного менеджменту кондитерськими підприємствами України для досягнення екологічності виробництва, соціальної відповідальності і позитивного іміджу, завдяки дотриманню принципів соціальної відповідальності та досягненню цілей сталого розвитку.

4. Для оцінювання конкурентоспроможності підприємств з урахуванням екологічного фактору доцільно використати модель, яка включає такі показники, як викиди в атмосферне повітря забруднювальних речовин вуглецю діоксиду та інших сполук, утворення високо та надзвичайно небезпечних відходів, мало та помірно небезпечних відходів виробництва, а також економічні показники діяльності, серед яких собівартість і чистий дохід від реалізації. Вагомими екологічними аспектами є викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря та відходи виробництва. Встановлено, що обсяги викидів та відходів відіграють значну роль в екологічній діяльності кондитерських підприємств, тому оцінка ефективності екологічного менеджменту та конкурентоспроможності кондитерських підприємств має здійснюватися з урахуванням цих екологічних факторів.

5. Основними економічними показниками діяльності кондитерських підприємств є чистий дохід від реалізації, собівартість виробництва, структура витрат кондитерських підприємств, а також витрати на охорону природного середовища, за результатами аналізу оцінено залежність економічних показників діяльності. Побудована модель панельної регресії для чистого прибутку досліджуваних підприємств. Модель доводить статистично та економічно наявність функціональної залежності між екологічним менеджментом та фінансовими результатами діяльності. Так, у разі збільшення на 1 т нагромадження відходів 6000.2.9.04 чистий прибуток зменшиться на 22,7 тис. грн. Це дозволить підприємствам галузі оцінювати наслідки нагромадження відходів, а також прогнозувати фінансовий результат залежно від впровадження екологічних заходів. Інтенсифікація зусиль щодо утилізації відходів позитивно позначиться на фінансових результатах підприємств та зростанні частки ринку.

6. Досліджено безпосередній вплив екологічного менеджменту, зокрема регулювання екологічних аспектів таких як відходи, на зменшення собівартості, збільшення прибутку та зростання конкурентоспроможності і зростання частки підприємства на ринку, здійснено графічний та регресійний аналіз ефективності системи екоменеджменту, який дав змогу визначити вплив екологічної складової на зростання прибутків та рентабельності підприємств, а також вплив цих характеристик на зміну частки ринку та

конкурентоспроможності. Якість моделі підтверджує наявність спільних галузевих тенденцій розвитку. зростання відходів на 1 тону має доведений статистичний та економічний ефект на індекс Хірфендаля-Хіршмана, в межах $[-242.55; +1397.98]$. За результатами моделювання отримано підтвердження вагомості екологічного менеджменту для діяльності підприємства.

7. З метою вдосконалення нормативно-правового регулювання екологічного менеджменту і підвищення конкурентоспроможності кондитерських підприємств України запропоновано наступні заходи: щоквартально на основі статистичних спостережень здійснювати моніторинг кондитерських підприємств за показниками екологічних витрат, податків, викидів, відходів; на підставі результатів визначати вагомість екологічних аспектів і встановлювати обсяг реінвестицій в екологічний менеджмент; контролювати цільове використання коштів, звільнених від оподаткування для впровадження екологічно чистих технологій; збільшити розмір екологічних штрафів, оскільки на даний момент підприємствам простіше сплатити незначний штраф, ніж вкласти кошти в екологічні заходи; стимулювати зменшення антропогенного впливу через звільнення від оподаткування більшої частини прибутку, якщо спостерігається позитивний результат у значущості екологічних аспектів. Система стимулювання має бути розрахована на 2 роки для забезпечення максимально стислих термінів проведення екологізації виробництва. Запропоновані підходи дозволять отримати конкурентні переваги та забезпечити зростання соціальної відповідальності підприємств.

8. Для підвищення екологічної відповідальності необхідно оцінити вагомість екологічних аспектів по трьох напрямках: вплив на довкілля, вимоги заінтересованих сторін, вимоги законодавства та інших органів управління. Більшість підприємств звертають увагу на роботу з прямими екологічними аспектами, оскільки законодавство вимагає дотримання норм по викидах в атмосферу, забрудненню надр, використанню транспорту тощо. Проте, непрямі екологічні аспекти (асортимент продукції, дизайн, упаковка, їх утилізація тощо) часто мають вагомий вплив на конкурентоспроможність. В результаті такої оцінки екологічної діяльності по зведеній вагомості аспекту отримано всебічну інформацію про різні її сторони.

Основними напрямками забезпечення ефективного екоменеджменту та підвищення конкурентоспроможності вітчизняних кондитерських підприємств у сучасних умовах господарювання є: екологізація виробництва відповідно до міжнародних стандартів; усунення (мінімізація) негативного впливу на довкілля через ідентифікацію та контроль екологічних аспектів підприємства; здійснення екологічного моніторингу та аудиту задля зменшення екологічних ризиків; зниження ресурсоємності та підвищення ефективності виробництва; підвищення соціальної відповідальності шляхом дотримання екологічних, економічних та соціальних принципів реалізації екологічного менеджменту на підприємствах.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті у наукових фахових виданнях України:

1. Демяненко К. А. Аналіз конкурентоспроможності кондитерських підприємств з урахуванням екологічного фактору. *Теоретичні та прикладні питання економіки*: зб. наук. праць. Київ, 2017. Вип. 2 (35). С. 194–204 (входить до бази даних Google Scholar).
2. Демяненко К. А. Модель оцінки впливу екологічного менеджменту на конкурентоспроможність кондитерських підприємств. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету: економіка і менеджмент*. Одеса, 2017. № 26. С. 86–91 (входить до бази даних Index Copernicus).
3. Демяненко К. А. Тенденції розвитку кондитерського ринку України в сучасних умовах. *Науковий журнал “Молодий вчений”*. Херсон, 2016. № 9 (36). С. 45–50 (входить до бази даних Index Copernicus).
4. Демяненко К. А. Сутність екологічного менеджменту та конкурентоспроможності підприємства. *Збірник наукових праць Тернопільського національного економічного університету*. Тернопіль, 2015. Т. 19. № 3. С. 114–121 (входить до бази даних Index Copernicus).
5. Демяненко К. А. Сутність та складові системи екологічного менеджменту. *Науково-практичний журнал “Європейські перспективи”*. Дрогобич, 2015. № 6. С. 41–46 (входить до бази даних Web of science, Scopus).
6. Демяненко К. А. Нормативно-правове забезпечення екологічного менеджменту. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Економічні науки*. Херсон, 2015. Вип. 11. Ч. 3. С. 41–45.

Статті у наукових виданнях інших держав:

7. Demyanenko K. The essence of environmental management and company's competitiveness. *The Advanced Science Journal*. United States, 2016. Vol. 2016. Issue 1. P. 27–32 (Index Copernicus).
8. Демяненко Е. А. Анализ рынка кондитерской продукции в Украине. *Вестник КЭУ: экономика, философия, педагогика, юриспруденция*. Караганда, 2016. № 2 (41). С. 16–19.

У матеріалах наукових і науково-практичних конференцій та в інших виданнях:

9. Демяненко Е. А. Кондитерский рынок в Украине: особенности и перспективы развития. *Глобальные вызовы современному обществу в XXI веке: новые возможности, перспективы развития, стратегия действий*: материалы международной научно-практической конференции (г. Караганда, 15 октября 2016 г.). Караганда : КЭУ Казпотребсоюза, 2016. С. 21–22.
10. Демяненко К. А. Історичний розвиток екологічного менеджменту. *Зелений бізнес: життя заради майбутнього*: тези IV Міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 12-13 квітня 2016 р.). Київ : ДП «ПрінтСервіс», 2016. С. 85–87.
11. Демяненко К. А. Принципи екологічного менеджменту. *Розвиток економіки України та інших країн в умовах інтеграційних процесів*: тези

VII Міжнародної науково-практичної молодіжної конференції (м. Київ, 1 червня 2016 р.). Київ, 2016. С. 45–47.

12. Демяненко К. А. Правове регулювання екологічного менеджменту в Україні. Структурні трансформації національних економік в глобальному вимірі: матеріали III Міжнародної науково-практичної конференції (м. Миколаїв, 30 квітня 2015 р.). – Миколаїв : МНУ імені В.О. Сухомлинського, 2015. С. 127–129.

13. Демяненко К. А. Сутність та принципи екологічного менеджменту. *Перспективи сталого розвитку економіки: національний та регіональний аспекти*: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Дніпропетровськ, 3-4 квітня 2015 р.): у 2-х ч. Дніпропетровськ : НО “Перспектива”, 2015. Ч. 1. С. 105–106.

14. Демяненко К. А. Складові елементи системи екологічного менеджменту. *Сучасні міжнародні економічні відносини: проблеми та розвиток*: зб. тез наукових робіт учасників Міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, 16-17 жовтня 2015 р.) / ГО “Центр економічних досліджень та розвитку”. Одеса : ЦЕДР, 2015. С. 55–57.

АНОТАЦІЯ

Демяненко К.А. Екологічний менеджмент у забезпеченні конкурентоспроможності підприємств. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук за спеціальністю 08.00.04 – економіка та управління підприємствами (за видами економічної діяльності). – Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Міністерство освіти і науки України, Київ, 2018.

У дисертаційній роботі досліджено системи екологічного менеджменту кондитерських підприємств для підвищення їх конкурентоспроможності та зниження антропогенного впливу на довкілля. Узагальнено теоретико-методичні засади щодо сутності екологічного менеджменту підприємств як чинника їх конкурентоспроможності. Проаналізовано і визначено основні нормативно-правові інструменти екологічного менеджменту кондитерських підприємств відповідно до зарубіжного та вітчизняного досвіду. Розроблено інструментарій оцінювання ефективності екологічного менеджменту в забезпеченні конкурентоспроможності підприємств. Виявлено тенденції розвитку та екологічні наслідки діяльності підприємств кондитерської галузі. Визначено вплив екологічного менеджменту на конкурентоспроможність підприємств кондитерської галузі. Розроблено модель оцінки вагомості екологічних аспектів діяльності підприємств кондитерської галузі, оцінено ефективність екологічного менеджменту та його вплив на конкурентоспроможність підприємств. Сформульовано пропозиції щодо удосконалення нормативно-правового регулювання системи екологічного менеджменту в Україні. Обґрунтовано необхідність та визначено напрями підвищення екологічної відповідальності вітчизняних кондитерських підприємств. Визначено напрями забезпечення ефективного екоменеджменту в підвищенні конкурентоспроможності підприємств кондитерської галузі.

Ключові слова: екологічний менеджмент, конкурентоспроможність, вагомий екологічний аспект, екологічна безпека, стандарт, кондитерські підприємства.

АННОТАЦИЯ

Демяненко Е.А. Экологический менеджмент в обеспечении конкурентоспособности предприятий. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата экономических наук по специальности 08.00.04 – экономика и управление предприятиями (по видам экономической деятельности). – Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко, Министерство образования и науки Украины, Киев, 2018.

В диссертации исследованы системы экологического менеджмента кондитерских предприятий для повышения их конкурентоспособности и снижения антропогенного воздействия на окружающую среду. Обобщены теоретико-методические основы определения сущности экологического менеджмента предприятий как фактора их конкурентоспособности. Проанализированы и определены основные нормативно-правовые инструменты экологического менеджмента кондитерских предприятий в соответствии с зарубежным и отечественным опытом. Разработан инструментарий оценки эффективности экологического менеджмента в обеспечении конкурентоспособности предприятий. Выявлены тенденции развития и экологические последствия деятельности предприятий кондитерской отрасли. Определено влияние экологического менеджмента на конкурентоспособность предприятий кондитерской отрасли. Разработана модель оценки значимости экологических аспектов деятельности предприятий кондитерской отрасли, оценена эффективность экологического менеджмента и его влияние на конкурентоспособность предприятий. Сформулированы предложения по совершенствованию нормативно-правового регулирования системы экологического менеджмента в Украине. Обоснована необходимость и определены направления повышения экологической ответственности отечественных кондитерских предприятий. Определены направления обеспечения эффективного экоманеджмента в повышении конкурентоспособности предприятий кондитерской отрасли.

Ключевые слова: экологический менеджмент, конкурентоспособность, весомый экологический аспект, экологическая безопасность, стандарт, кондитерские предприятия.

ABSTRACT

Demyanenko K.A. Environmental management in ensuring the competitiveness of enterprises. – The manuscript.

The thesis for the degree of Candidate of Sciences (Economics) in the specialty: 08.00.04 – Economics and enterprise management (by type of economic activity). – Taras Shevchenko National University of Kyiv of the Ministry of Education and Science of Ukraine. – Kyiv, 2018.

The thesis examines the systems of environmental management of confectionery enterprises to improve their competitiveness and reduce anthropogenic impact on the environment.

Modern transformations in the economy of Ukraine, which are characterized by increased competition, both on the external and internal markets, make it necessary to search for new ways to improve the competitiveness of the enterprise. First, the anthropogenic load on the environment increases. Second, the innovative activity of Ukrainian enterprises is reduced due to incorrect management of most enterprises. Thirdly, the quality of products of Ukrainian enterprises does not meet the requirements of world standards, which makes it impossible for most enterprises to enter the world market.

The confectionery industry is one of the most developed branches of the food industry, the total production of which is more than 1 million tons of products per year, which allows fully to meet the needs of the domestic market and be export-oriented (products are exported to more than 50 countries). The role of environmental management of an enterprise is increasingly important in the context of ensuring sustainable development and the main criteria for achieving it. Increasing the efficiency of environmental management in the confectionery industry requires improving the levers and instruments of the impact of environmental policy on the competitiveness of enterprises.

The systems of environmental management of confectionery enterprises for their increase of competitiveness and reduction of anthropogenic influence on the environment were investigated. General theoretical and methodical principles concerning the essence of environmental management of enterprises as a factor of their competitiveness were researched. The main regulatory and legal instruments of environmental management of confectionery enterprises according to foreign and domestic experience are analyzed and defined. The tools for assessing the effectiveness of environmental management in ensuring the competitiveness of enterprises are developed. The tendencies of development and ecological consequences of activity of enterprises of the confectionery industry are revealed. The influence of ecological management on the competitiveness of enterprises of the confectionery industry is determined. A model for assessing the importance of ecological aspects of the activity of enterprises in the confectionery industry was developed, and the effectiveness of environmental management and its impact on the competitiveness of enterprises was assessed. The proposals on improving the regulatory and legal regulation of the ecological management system in Ukraine are formulated. The necessity and the directions of increasing the environmental responsibility of domestic confectionery enterprises are substantiated. The directions of ensuring effective eco-management in increasing the competitiveness of enterprises in the confectionery industry are determined.

Key words: ecological management, competitiveness, significant ecological aspect, ecological safety, standard, confectionery enterprises.